

Sterk

STERKE VERHALEN
VAN MENSEN MET EEN HANDICAP

SEPTEMBER 2022 // 43
P608419

5 JAAR PERSOONSVOLGENDE FINANCIERING

Meer autonomie en kwaliteit van leven

**“Het voelt goed om
minder afhankelijk te zijn”**

Zorgaanbieders omhelzen ondernemerschap

**“Cliënten bepalen
hoe relevant we zijn”**

Laagdrempelig en nabij

**Rechtstreeks toegankelijke
hulp maakt mee het
verschil**

VIJF JAAR PERSOONSVOLGENDE FINANCIERING

In 2017 deed Jo Vandeurzen, die toen minister was, de sector van personen met een handicap op zijn grondvesten daveren. Met de invoering van de persoonsvolgende financiering kwam hij tegemoet aan de jarenlange eis van mensen met een handicap om hun ondersteuning te kunnen organiseren zoals zij dat zelf willen.

Intussen zijn we vijf jaar verder en is er heel wat gebeurd. In geen enkel ander land is het systeem zo verregaand veranderd als bij ons. Vlaanderen is pionier en krijgt daar in Europa veel erkenning voor.

In deze editie van Sterk laten we mensen met een handicap en hun familie aan het woord over hoe zij het nieuwe systeem ervaren en hoe ze hun budget gebruiken.

Zorgaanbieders, die zich meer dan ooit moeten bewijzen als sociaal ondernemers, vertellen over de kansen en voordelen, maar ook over de onzekerheid die het systeem voor hen met zich meebrengt.

En ook ex-minister Vandeurzen blikt terug. Samen maken we de balans op van de persoonsvolgende financiering. Hoe ver staan we? Welke uitdagingen brengt het systeem met zich mee? En bovenal: werd de zorg voor mensen met een handicap er effectief beter door? Je leest het in deze speciale editie van Sterk.

Liesbeth Van Houdt
Hoofdredacteur Sterk

“Onze horecazaken
brengen inclusie
in de praktijk”

SASKIA VERELST
DIRECTEUR DUINHLM

in dit nummer //

04 Budgethouders over de persoonsvolgende financiering

Dagmar Bertels en Pieter Daems kregen allebei hun eerste persoonsvolgend budget in de zomer van 2020. Het maakt voor hen een wereld van verschil.

09 Jo Vandeurzen blikt terug

Voormalig Vlaams minister van Welzijn Jo Vandeurzen veranderde de financiering van personen met een handicap radicaal. Hoe kijkt hij hier vandaag op terug?

14 Sociaal ondernemerschap

De persoonsvolgende financiering gaf het sociaal ondernemerschap in Vlaanderen een boost. Zorgaanbieders verlenen meer dan ooit dienstverlening op maat.

16 Hulpmiddelen, aanpassingen en RTH

Naast de persoonsvolgende budgetten is er nog een waaier aan laagdrempelige ondersteuning voor mensen met een handicap. Rechtstreeks toegankelijke hulp, hulpmiddelen en aanpassingen zorgen voor meer kwaliteit van leven.

Wist je dat je Sterk kan beluisteren?

Sterk is in gesproken vorm op daisy-cd te verkrijgen. Je kan de luisterversie aanvragen bij Transkript: T 011 23 07 61 | publicaties@transkript.be

COLOFON

Driemaandelijks magazine van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap

Redactie: VAPH i.s.m. Zorgcommunicatie.be

Grafische vormgeving: Filip Erkens

Wil je je gratis abonneren op Sterk?

Of wil je je uitschrijven? Surf naar www.vaph.be/actueel/magazines

Foto's: Filip Erkens, Charlotte Willem (cover, p. 2-3, p. 14), Roeland Van de Velde (p. 4), Liesbeth Driessen (p. 9), Ruimle (p. 17), Jan Locus (p. 18).

Op de cover: Gianni Levecke aan het werk in soep- en lunchbar Lizette van Duinhelm in Oostende.

V.U. James Van Casteren, Koning Albert-II-laan 37, 1030 Brussel

GETUIGENIS

“HET VOELT GOED OM MINDER AFHANKELIJK VAN ANDEREN TE ZIJN”

Een persoonsvolgend budget voor meer autonomie en kwaliteit van het leven

Dagmar Bertels en Pieter Daems kregen allebei hun eerste persoonsvolgend budget (PVB) in de zomer van 2020. Dagmar heeft een fysieke handicap, Pieter een verstandelijke. Dagmar kiest voorlopig voor een cash budget, Pieter gaat voor de combinatie van een voucher en cash. Pieter en Dagmar kennen elkaar niet. Maar voor hen beiden maakt het persoonsvolgend budget elke dag het verschil.

Mensen met een handicap die nood hebben aan zorg, kunnen een persoonsvolgend budget aanvragen waarmee ze zelf ondersteuning kunnen kopen. Het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) ondersteunt vandaag 27.266 mensen met zo'n budget. Zij ontvangen jaarlijks een budget dat varieert van 7.000 euro tot meer dan 90.000 euro, afhankelijk van hun ondersteuningsnood. Een persoonsvolgend budget geeft mensen met een handicap de vrijheid om hun leven uit te bouwen zoals zij dat willen.

Dat is ook de ervaring van de 24-jarige Dagmar Bertels uit Willebroek. “Het heeft mijn leven totaal veranderd”, zegt ze. “Ik ben veel zelfstandiger nu. Ik doe meer wat ik zelf wil. Het voelt heel goed om minder afhankelijk te zijn van andere mensen.”

“Ik ben veel zelfstandiger nu. Door mijn budget doe ik meer wat ik zelf wil.”

DAGMAR

Dagmar heeft een fysieke handicap, maar ze trekt zich goed uit de slag. Ze studeerde boekhouden toen ze haar persoonsvolgend budget kreeg. “Ik zat op kot in Hasselt. Een voordeel was dat mijn grootouders daar ook wonen. Ik kon altijd een beroep doen op hen. Ze helpen me graag, maar voor mij was de hulp van anderen invoeren toch telkens een drempel die ik moest overwinnen.”

“Het gaat vaak om kleine dingen, ook thuis: mijn broer vragen om een glas water te brengen of iets uit de kast te halen, mijn mama vragen om me ergens naartoe te brengen... Ik weet dat ze het met plezier doen, maar ik voelde me erg afhankelijk van hen. Met mijn persoonsvolgend budget is dat helemaal veranderd”, legt ze uit.

EEN WERELD VAN VERSCHIL

Vooraf op het vlak van mobiliteit voelt Dagmar zich veel vrijer. “Ik ben gek op muziek en ik ga heel graag naar concerten en festivals. Vroeger moest ik altijd een beroep doen op vrienden of op mijn mama om me te brengen. Dat weerhield me er soms van om dingen te doen die ik graag doe. Nu bel ik zelf de mobiliteitscentrale voor aangepast vervoer, ik betaal met mijn persoonsvolgend budget en ik hoef niemand lastig te vallen. Het maakt een wereld van verschil voor mij. Ik ben dit jaar al naar Rock Werchter, naar

“Mijn budget brengt mijn droom van een assistentiewoning dichterbij.”

DAGMAR

Werchter Boutique en naar TW Classic geweest. Zalig!”
“Natuurlijk helpen mijn mama en mijn broer me nog altijd. Zeker nu mijn studies afgerond zijn en ik terug thuis woon. Dankzij mijn budget en SOS Vrijwilliger van KVG-Groep kan ik hen als vrijwilliger inschrijven, waardoor ze verzekerd zijn en ik hen een billijke vergoeding kan betalen”, vertelt Dagmar.

Op dit ogenblik kiest ze voor een cash-budget. “Dat past het best bij mijn situatie. In de toekomst kan dat veranderen. Mijn droom is om alleen te gaan wonen in een assistentiewoning. Ik heb vrienden die zo wonen en dat lijkt me het ideale scenario. Mijn persoonsvolgend budget brengt die droom een stuk dichterbij. Zelf zou ik dat niet kunnen betalen. Ik heb nu wel mijn diploma als boekhouder op zak, maar fysiek kan ik een reguliere job niet aan. Ik doe wel vrijwilligerswerk als boekhouder. Maar veel van mijn tijd gaat nog altijd naar therapie.”

“Het was fijn om de onderhandelingen samen met een bijstandsorganisatie te kunnen doen.”

CHRISTOPHE

NOOD AAN STRUCTUUR

Pieter Daems is 23 jaar. Hij kiest voor de combinatie van een voucher en een cashbudget.

“Pieter is de jongste van onze drie kinderen”, vertelt zijn vader Christophe Daems. “Hij heeft het syndroom van Dandy Walker, een afwijking in de hersenen. Hij heeft een gedragsstoornis, een laag IQ, problemen met de motoriek en een grote faalangst. Maar Pieter heeft ook veel talenten. Als je hem zijn gang laat gaan, kan hij een tablet figureren of dingen voor je opzoeken op de computer. Tenminste zolang hij geen druk voelt, want dan slaat de faalangst toe.”

“Pieter liep jarenlang school in het MPI (medisch-pedagogisch instituut, red.)

Oosterlo in Geel, waar hij door de week verbleef. Het weekend bracht hij altijd thuis door. Tijdens de coronacrisis bleef hij noodgedwongen wekenlang thuis.

Dat was erg zwaar. Voor ons gezin, maar zeker ook voor Pieter zelf. Hij heeft nood aan structuur. Ik werk als zelfstandige en dan is structuur bieden niet altijd evident”, zegt zijn vader.

HULP VAN BIJSTANDSORGANISATIE

“We wisten goed wat Pieter en wij wilden. Toch was het even zoeken bij de opstart van zijn persoonsvolgend budget. Uiteindelijk stippel je op dat moment de toekomst van je kind uit. Daar ga je niet licht overheen.”

“Wij klopten aan bij bijstandsorganisatie Absoluut vzw. We werden er snel en erg

goed ondersteund. Deze bijstandsorganisatie loste onze verwachtingen helemaal in.”

“Het grootste deel van het budget nemen we op als voucher. Zo verblijft Pieter tijdens de week in een voorziening. We wonen in Malle en zochten voor Pieter een plek in de buurt. Liefst in een leuke, groene omgeving. De bijstandsorganisatie ging voor ons op zoek en stelde drie voorzieningen voor in een straal van twintig kilometer. Dat vonden we een fantastische service. Maar daar bleef het niet bij. Absoluut vzw heeft ook mee voor ons onderhandeld, zodat we de ondersteuning helemaal op maat van Pieter konden afstemmen. Het was erg fijn om die onderhandelingen niet alleen

te hoeven doen. Een deskundige partner aan je zijde is altijd een troef”, vindt de vader van Pieter. “Uiteindelijk hebben we gekozen voor Spectrum in Gooreind. Het is een kleinschalige voorziening, die deel uitmaakt van de grotere koepelorganisatie Emmaüs.”

“Sinds oktober 2020 verblijft Pieter er tijdens de week. Hij stelt het supergoed. Elk weekend komt hij thuis. In juni zijn we twee weken met het gezin op vakantie

geweest. Pieter heeft zich geamuseerd, maar hij keek ernaar uit om terug te keren naar zijn leefgroep, zijn activiteiten, zijn vertrouwde omgeving in Spectrum. Dat was bijzonder leuk om vast te stellen voor ons. Hij is echt supergelukkig.”

QUALITY TIME

“Naast de voucher is er nog wat budget over. Dat gebruiken we vooral voor poets-hulp. Pieter staat erop dat zijn was thuis gebeurt. Daarnaast is hij een fervent sporter. Hij leert nu golfen. Terwijl hij individuele begeleiding krijgt, doen wij een terrasje: quality time voor hem én voor ons”, lacht Christophe.

Een leven zonder persoonsvolgend budget? Dat zou een ramp zijn, meent Christophe. “Ik heb tijdens de coronacrisis ervaren hoe moeilijk het is om mijn werk en de opvang voor Pieter te combineren. Zonder budget zou ik mijn werk als zelfstandige niet langer rond krijgen. Natuurlijk beleven ook wij nog crisissituaties. Maar het persoonsvolgend budget geeft ons een tweede adem. Omdat we ons geen zorgen meer hoeven te maken over Pieters ondersteuning, komt er veel positieve energie vrij.”

“Eén vraag houdt ons nog bezig voor de toekomst: Wat als de zorgnood groter wordt? Pieter krijgt nu een 5/7-budget, omdat hij in het weekend thuis woont. Wat als mijn vrouw of mij iets overkomt? Maar daarover willen we niet te veel piekeren. We zijn enorm blij dat we al zo ver staan en dat Pieter gelukkig is.”

“Het persoonsvolgend budget van Pieter geeft ons een tweede adem.”

CHRISTOPHE

Hoe kan een bijstandsorganisatie je helpen?

Heb je een persoonsvolgend budget of krijgt je kind een persoonlijke-assistentiebudget? Kan je hulp gebruiken bij de opstart of de besteding van dat budget? Een bijstandsorganisatie geeft je deskundig advies. Het VAPH vergunt en subsidieert vier bijstandsorganisaties. Elke bijstandsorganisatie biedt een brede waaier aan dienstverlening. Sommige diensten zijn gratis en voor alle budgethouders. Daarnaast is er bijstand op maat voor leden.

Gratis advies

Bijstandsorganisaties geven gratis info over hoe je een budget opstart, hoe je het kan besteden, de regels die je moet volgen en het zorgaanbod. Ook voor modelbrieven en -contracten kan je er terecht.

Bijstand op maat

Een bijstandsorganisatie kan je ook helpen bij het sluiten van contracten en het beheren van je budget. Of het vertalen van je ondersteuningsplan in concrete zorg en ondersteuning. Vind je het moeilijk zorgaanbieders of assistenten te vinden of met hen te onderhandelen? Ook daarbij kan een bijstandsorganisatie helpen als je lid wordt of een bijdrage betaalt. Een bijstandsorganisatie kan ook bemiddelen bij geschillen.

Er zijn vier bijstandsorganisaties:

Absoluut vzw

www.absoluutvzw.be

alin vzw

www.alin-vzw.be

Onafhankelijk Leven

www.onafhankelijkleven.be

Zoom vzw

www.zoomvzw.be

PERSOONSVOLGENDE FINANCIERING

DE BELANGRIJKSTE MIJLPALEN

2006

Goedkeuring Verenigde Naties (VN) Verdrag inzake rechten van personen met een handicap. Volgens dat verdrag moet wie een handicap heeft meer autonomie en zeggenschap krijgen.

2009

VN-verdrag in België van kracht.

2011

Toenmalig minister van Welzijn Jo Vandeurzen vertaalt VN-verdrag naar 'Perspectiefplan 2020. Nieuw ondersteuningsbeleid voor personen met een handicap'.

Een radicale ommezwaai: de organisatie van zorg en ondersteuning vertrekt vanuit personen met een handicap (vraaggestuurd) en niet langer vanuit het aanbod.

2011-2016

Het VAPH vertaalt de ideeën uit het VN-verdrag en het Perspectiefplan 2020 naar regelgeving en dienstverlening voor personen met een handicap. In april 2014 keurt de Vlaamse Regering het decreet persoonsvolgende financiering goed.

JANUARI 2016

Ommezwaai in de sector: het aanbod van zorgaanbieders en rechtstreeks toegankelijke hulp (RTH) is flexibeler.

APRIL 2016

Het VAPH start met de invoering van PVF. De eerste personen met een handicap uit prioriteitengroep 1 starten met een persoonsvolgend budget (PVB). Het onderscheid in 3 prioriteitengroepen garandeert dat mensen met de hoogste zorgnoden prioriteit krijgen.

JANUARI 2017

Alle bestaande meerderjarige VAPH-gebruikers (die niet alleen een beroep doen op hulpmiddelen) krijgen een PVB of RTH.

2018

Voorbereiding PVF voor minderjarigen.

JULI 2018

Correctiefase 1. Ongelijkheden worden weggewerkt: gelijkwaardige budgetten voor gelijke profielen. De laagste budgetten worden verhoogd.

OKTOBER 2019

Correctiefase 2. Ongelijkheden worden verder weggewerkt: gelijkwaardige budgetten voor gelijke profielen. De laagste budgetten worden verhoogd en de hoogste budgetten worden verlaagd.

MEI 2021

Aanpassing correctiefase 2. Dalingen van het PVB met meer dan 15% worden geschrapt. Stijgingen met meer dan 15% zijn wel nog mogelijk.

JUNI 2021

Zorginvesteringsplan Vlaamse Regering: door 1,6 miljard euro extra krijgen mensen uit prioriteitengroep 1 deze legislatuur binnen 18 maanden een PVB. Bijkomende middelen en hervorming toekenningsprocedure voor persoonlijke-assistentiebudgetten (PAB) voor minderjarigen biedt perspectief aan kinderen en jongeren met een handicap met de meest acute zorgnoden.

SEPTEMBER 2016

Eerste uitbetalingen van PVB's.

“IEDEREEN WAS HET EENS MET MEER ZEGGENSCHAP VOOR MENSEN MET EEN HANDICAP”

Jo Vandeurzen, de minister die de financiering van personen met een handicap radicaal veranderde

De persoonsvolgende financiering blijft in Vlaanderen altijd verbonden met de naam van Jo Vandeurzen. Als minister van Welzijn (CD&V) stippelde hij destijds de nieuwe koers uit. Hoe kijkt hij daar vandaag op terug?

Waarom voerde u de persoonsvolgende financiering in? Jo Vandeurzen: “Het oude systeem was complex en ondoorzichtig. Bovendien investeerde het vooral in de aanbodzijde. Wij wilden mensen met een handicap zelf meer regie geven. We investeerden meer geld in de sector, maar tegelijk was een grondige hervorming nodig.”

Werd er gekeken naar andere landen? “Ons land ondertekende het VN-verdrag over de rechten van personen met een handicap. In aanloop naar de persoonsvolgende financiering bestudeerden we ook hoe andere landen dat organiseerden. We zagen de voordelen, maar ook de risico's, zoals de toegankelijkheid en de duurzaamheid van het systeem.”

Ging iedereen gemakkelijk mee in dat verhaal? “Doorslaggevend was de aanstelling van veranderingsmanager Jean-Pierre Van Baelen. Hij tekende het Perspectiefplan 2020 (dat de basis vormt voor de persoonsvolgende financiering, red.) mee uit en voerde het uit in overleg met de sector, gebruikers, vakbonden, koepels ... Toch was het niet gemakkelijk. Iedereen werd uitgedaagd om de vertrouwde paden te verlaten. En het moet gezegd: ook het VAPH verrichtte onder leiding van James Van Casteren titanenwerk om de hervorming in goede banen te leiden.”

Was er weerstand? “Met het principe van meer zeggenschap voor mensen met een handicap was iedereen het eens. Vergeet ook niet dat de hervorming gepaard ging met wat op dat moment de grootste budgetstijging ooit was. Het was een mega-operatie, die heel complex was. We botsten op onvoorziene erfenissen uit het verleden, zoals verschillen in de financiering van voorzieningen, waardoor we correcties moesten doorvoeren. Maar niemand keerde zich tegen de persoonsvolgende financiering op zich. Daar was een groot draagvlak voor.”

Waar bent u het meest trots op? “Ik ben blij dat we die revolutionaire omslag hebben kunnen maken. We zijn erin geslaagd

“Het draagvlak voor de persoonsvolgende financiering was groot.”

JO VANDEURZEN
VOORMALIG MINISTER VAN WELZIJN

van een aanbod- naar een vraaggestuurd model te gaan. Veel voorzieningen zijn echte sociaal ondernemers gebleken. Je ziet overal nieuwe, vaak kleinschalige initiatieven. Dat is een direct gevolg van het PVF-systeem. De doelgroep in de voorzie-

ningen verandert. Zij krijgen nu vooral de zwaarst zorgbehoevende cliënten. Dat is een goede evolutie.”

Hoe ziet u de toekomst van de persoonsvolgende financiering? “Het budget is deze legislatuur opnieuw enorm gestegen. Daardoor mag iedereen in de automatische-toekenningsgroepen en iedereen die al achttien maanden in prioriteitengroep 1 staat geregistreerd, rekenen op een budget. Mensen met de grootste ondersteuningsnood geven we hiermee zorggarantie. De regering heeft ook fors geïnvesteerd in de prioriteitengroep 2 en de rechtstreeks toegankelijke hulp. Het systeem is geïnstalleerd, het komt er nu op aan de nodige budgetten vrij te blijven maken, ook in de toekomst.”

“Een bezorgdheid blijft de toegang tot het systeem. Het risico bestaat dat vooral mondige mensen met een sterk netwerk geholpen worden. De persoonsvolgende financiering is er ook voor mensen met minder mogelijkheden, die minder zelfredzaam zijn. Tegelijk moeten we niet alles focussen op de rugzakfinanciering. De rechtstreeks toegankelijke hulp en forfaitaire ondersteuning via de zorgtoeslag in het Groeipakket maken ook deel uit van de oplossing. Alles samen maakt dit vandaag al voor heel veel mensen het verschil.”

HET MOMENT

GOLFEN IN HET GROEN

Zorggebruiker Pieter over zijn favoriet moment van de week.

“Ik leer nog elke week bij en ik word almaar beter.”

“Elke week ga ik golfen met mijn papa. Ook mijn broer, mama en de vriend van mijn zus gaan dikwijls mee. Het is altijd een supergezellig moment met mijn papa en de hele familie samen. Na het golfen drinken we iets in het clubhuis.

Om golf te spelen, moet je eerst een proef afleggen. Je moet de regels van het spel goed kennen om jezelf en de andere spelers niet in gevaar te brengen. Peter, mijn golfleerling, heeft mij hierin begeleid.

Ik speel ondertussen al meer dan een jaar golf. Ik leer nog elke week bij en ik word almaar beter.

Tijdens de week doe ik dagactiviteiten bij de Oever. Thuis help ik graag een handje bij de verzorging van onze honden en in de tuin. Maar het meest van al kijk ik uit naar onze wekelijkse golfafspraken.”

Pieter Daems,
budgethouder sinds 2020
(zie ook pagina 4-7)

Infosessies: besteden van je persoonsvolgend budget

Heb je pas een persoonsvolgend budget en vraag je je bijvoorbeeld af of je dat budget mag gebruiken om vervoer te betalen of om je vrijwilligers eens te trakteren? Of hoe je met je budget dienstencheques kan kopen? Het VAPH organiseert in september en oktober infosessies in alle provincies. Tijdens die sessies krijg je meer info over de mogelijkheden om je persoonsvolgend budget te besteden. Je kan ook vragen stellen over je persoonlijk dossier.

De infosessies zijn bedoeld voor houders van een persoonsvolgend budget die pas gestart zijn of die hun kennis willen opfrissen.

De sessies zijn gratis. Info en inschrijven:

www.vaph.be/infosessies-pvb-2022

× 20 SEPTEMBER 2022
DE OUDE MELKERIJ
GITS

× 29 SEPTEMBER 2022
EXPO
GENT

× 13 SEPTEMBER 2022
EXPO
ANTWERPEN

× 11 OKTOBER 2022
CORDA CAMPUS
HASSELT

× 7 SEPTEMBER 2022
PROVINCIEHUIS
LEUVEN

DEEL JE
VERHAAL

IN
STERK

Sterk brengt verhalen van mensen met een handicap. Over dingen die voor hen het verschil maken. Over hun vrijheid en zelfstandigheid. Over de zorg die ze nodig hebben, en hoe ze die organiseren.

Maak je gebruik van hulpmiddelen, rechtstreeks toegankelijke hulp of heb je een persoonsvolgend budget (of heeft je kind een persoonlijke-assistentiebudget) en wil je daarover vertellen in Sterk? Laat het ons weten! Sterk is altijd op zoek naar mensen die anderen willen inspireren met hun verhaal.

Jouw verhaal in Sterk?

Mail naar woordvoerder@vaph.be.

Brochure in eenvoudige taal: het persoonsvolgend budget

Het VAPH wil informatie geven die iedereen begrijpt. Daarom maakte het VAPH een brochure in eenvoudige taal over het persoonsvolgend budget. De taal is aangepast aan de behoeften van mensen die moeite hebben met lezen. Bijvoorbeeld mensen met lage taalvaardigheden, anderstaligen die Nederlands leren of mensen met een verstandelijke handicap.

In deze brochure kan iedereen lezen wat een persoonsvolgend budget is, wat je ermee kan doen, wie je ermee kan betalen en hoe je kan starten met zo'n budget.

Lees de brochure via

www.vaph.be/pvb-eenvoudige-taal

5 HANDIGE ONLINE TOOLS

1 Hulpmiddelendatabank

Ben je op zoek naar een specifiek hulpmiddel? Wil je een aanpassing aan je woning of je wagen? Of wil je de mogelijkheden op de markt verkennen? In de hulpmiddelendatabank vind je uitgebreide informatie over hulpmiddelen en aanpassingen voor mensen met een handicap en hun begeleiders of verzorgers. Een verzorgingsbed, een brailleleesregel of een oplossing om te douchen? De databank geeft jou een overzicht van de mogelijkheden. Je vindt er precieze informatie over hulpmiddelen met foto's, richtprijzen en de gegevens van producenten of leveranciers.

www.vaph.be/hulpmiddelen

2 Mijnvaph.be

Mijnvaph.be is jouw persoonlijke, digitale loket van het VAPH. Je hebt er heel wat mogelijkheden. Je kan er een persoonsvolgend budget of hulpmiddelen aanvragen, je beschikbaar budget raadplegen, overeenkomsten registreren en kostenstaten indienen. Je kan er ook je puntenteller van rechtstreeks toegankelijke hulp raadplegen, facturen voor hulpmiddelen indienen, attesten afdrucken enzovoort.

www.vaph.be/e-loket-mijn-vaph.be

3 Mijn ondersteuningsplan

Een ondersteuningsplan geeft een overzicht van jouw leven op verschillende vlakken, zoals wonen, werken, gezondheid... Het is een samenvatting van:

- wat jij belangrijk vindt;
- wat er goed gaat;
- wat je wil veranderen;
- en hoe je dat wilt.

Met een ondersteuningsplan kan je op zoek gaan naar gepaste ondersteuning, zowel van je omgeving als van meer gespecialiseerde hulp. Maar het opmaken van een ondersteuningsplan kan een overweldigend werk zijn. Om je daarbij te helpen bevat de website 'mijn ondersteuningsplan' thema's met vragen over alle belangrijke aspecten van je leven en je ondersteuning. Als uit het resultaat blijkt dat je nood hebt aan intensieve en frequente handicapspecifieke ondersteuning, dan kan het resultaat van deze tool gebruikt worden om je ondersteuningsplan persoonsvolgend budget op te stellen. Een initiatief van het VAPH, Odisee Hogeschool en SAM, Steunpunt Mens en Samenleving vzw.

www.mijnondersteuningsplan.be

4 Zorgwijs

De website Zorgwijs wijst jou de weg naar de ondersteuning die het best bij je past. Je vindt er een overzicht van het zorgaanbod voor personen met een persoonsvolgend budget. En sinds kort vind je op deze site ook een zoekmachine voor rechtstreeks toegankelijke hulp. Zorgwijs bundelt verschillende types zorgaanbieders op één platform en biedt de mogelijkheid aan budgethouders om een vacature te plaatsen. Zorgwijs is een initiatief van het VAPH en vzw PVBwijzer.

www.zorgwijs.be

5 Magenta

Magenta is een project voor en door ouders van kinderen en jongeren met zorgnoden. De website van Magenta biedt diverse tools, workshops en vormingen voor ouders en professionals die streven naar een goede balans tussen zorgen, werken en leven.

www.magentaproject.be

“CLIËNTEN BEPALEN HOE RELEVANT WE ZIJN”

Zorgaanbieders over de **persoonsvolgende financiering**

De persoonsvolgende financiering (PVF) heeft veel in beweging gezet. Voor personen met een handicap, maar evengoed voor zorgaanbieders. Meer dan ooit bewezen zij zich de voorbije jaren als sociaal ondernemers. Nog meer dan vroeger breidden ze hun dienstverlening uit, profileerden ze zich, werkten ze samen en spanden ze zich in om met een kwaliteitsvol aanbod cliënten voor zich te winnen. Hoe kijken zorgaanbieders naar de persoonsvolgende financiering?

“In het begin had ik een dubbel gevoel”, erkent directeur Saskia Verelst van Duinhelm in Oostende. “De nieuwe financiering bracht onzekerheid met zich mee. Wat met onze cliënten? Wat met onze medewerkers en dienstverlening? Tegelijk beseften we allemaal: het is een mooie evolutie. Persoonsvolgende financiering

plaatst personen met een handicap nog meer centraal. We worden uitgedaagd om nog meer ons best te doen.” Ook directeur Stefan Hendriks van Open Thuis Limburg kijkt globaal positief naar het nieuwe systeem. “Ik heb altijd gepleit voor meer sociaal ondernemerschap, minder regels en meer regie voor per-

sonen met een handicap”, zegt hij. “Het PVF-systeem heeft ons kansen gegeven. Voor personen met een handicap is het een goede zaak.” Eenzelfde geluid bij directeur Filip Fraeye van vzw Mozaïek in Oostakker, al maakt hij enig voorbehoud. “Dat cliënten en hun netwerk nu zelf hun budget beheren,

is een mooi principe. Maar we mogen niet blind zijn voor de gevaren. Sommige cliënten komen minder naar een dagcentrum om budget over te houden voor andere dingen. Vraag is of dat altijd in het voordeel van de cliënt en de kwaliteit van zorg is. Anderzijds is het natuurlijk goed dat cliënten een gevarieerder ondersteuningspakket voor zichzelf kunnen samenstellen. Het is een genuanceerd verhaal.”

EEN AANTREKKELIJK AANBOD

Een belangrijke doelstelling van de persoonsvolgende financiering was om het aanbod nog meer op maat van personen met een handicap te maken. Als zijzelf het budget en het beheer ervan in handen hebben, moeten zorgaanbieders alles uit de kast halen om cliënten aan te trekken en te houden.

“Die keuzevrijheid dwingt ons inderdaad om ondernemend en creatief te blijven”, bevestigt Filip Fraeye. “Een attractief aanbod creëren én jezelf goed in de markt zetten, hoort er nu helemaal bij. We hebben onze dienstverlening geëvalueerd en uitgebreid met meer sport, cultuur en actualiteit. Zo spelen we in op de vraag van onze cliënten.”

“We waren altijd al vooruitstrevend, maar het nieuwe systeem heeft ons aangespoord om ons nog meer te profileren”, beaamt Saskia Verelst. “We hebben de afgelopen jaren een jongerenhuis opgericht, een nieuwbouw gestart en twee succesvolle horecazaken uitgebouwd. In soepbar Lizette in het centrum van Oostende kan iedereen terecht voor soep met brood. Het is een volwaardige horecazaak, gerund door een inclusief team. Het succes van de soepbar heeft ons geïnspireerd om een tweede zaak, Lucien, te openen: een saladebar met takeaway. De opening ging gepaard met een opgemerkte stadscampagne. Beide horecazaken verschaffen mensen met een handicap een mooie job en geven hen tegelijk meer zichtbaarheid. Veel toeristen stappen hier binnen zonder ons te kennen en ervaren zelf welke meerwaarde mensen met een handicap kunnen bieden. Dat is inclusie in de praktijk.”

Ook Open Thuis Limburg heeft zijn aanbod bijgestuurd en uitgebreid. “Ons aanbod is tegelijk breder en gericht geworden”, zegt Stefan Hendriks. “We

“Klantvriendelijkheid, dialoog, transparantie en dienstverlening op maat zijn sleutelwoorden in de nieuwe PVF-realiiteit.”

SASKIA VERELST
DUINHHELM

bieden mobiele en ambulante begeleiding en woonondersteuning aan. We besteden nog meer aandacht aan onze vrijetijdswerking Prisma, activiteiten op de boerderij, werk en thema’s als opvoeden en oriënteren. We hebben ook een tijdelijk mobiel aanbod ontwikkeld voor mensen in noodsituaties. De persoonsvolgende financiering geeft ons meer ruimte voor nieuwe initiatieven en een diverser aanbod. We grijpen die kansen met beide handen.”

UIT DE COMFORTZONE

Het sociaal ondernemerschap vergt inspanningen op het niveau van het beleid van organisaties, maar ook van alle medewerkers. Velen zijn blij met de creatieve mogelijkheden, voor anderen is het toch even wennen om het ondernemerschap te omarmen. Filip Fraeye van Mozaïek: “Dit systeem vergt echt wel een andere mindset bij medewerkers. Sociaal ondernemerschap is vandaag een basisvereiste, ook al zijn veel medewerkers niet zo opgeleid. Meer dan vroeger is iedereen zich bewust van het marktmechanisme: je verkoopt een dienst aan cliënten die daarvoor betalen. Alles moet vooraf goed berekend worden. Dat is uitdagend en voor sommige mensen voelt dat niet zo comfortabel aan.”

“We hebben veel tijd gestopt in communicatie met medewerkers en met cliënten”, getuigt Saskia Verelst. “Veel energie ging naar de opmaak van de nieuwe contracten. Alle cliënten hadden daar vragen over, velen maakten zich ongerust. We creëerden een loketfunctie om iedereen persoonlijk te begeleiden. Dat stelden de cliënten erg op prijs. Klantvriendelijkheid, dialoog, transparantie en dienstverlening

“We willen niet besparen op de kwaliteit van de zorg.”

FILIP FRAEYE
VZW MOZAIËK

op maat zijn sleutelwoorden in de nieuwe PVF-realiiteit.”

KENNIS EN TIPS DELEN

“Vooral de overgangperiode was zwaar”, weet Stefan Hendriks van Open Thuis. “Wij zijn een kleine organisatie en onze financiële positie stond op losse schroeven. Dat bracht veel stress teweeg. We moesten ons HR-beleid en financieel beleid grondig aanpassen. De druk op het voortbestaan van de organisatie blijft groter dan vroeger. We zijn niet meer zo zeker van onze inkomsten en daardoor kunnen we medewerkers minder jobzekerheid bieden. Als enkele cliënten afhaken, dan heeft dat meteen een impact op onze personeelsbezetting. Schaalvergroting kan een oplossing bieden, maar dat is niet vanzelfsprekend.”

Ook Filip Fraeye van vzw Mozaïek zegt dat voorzieningen nu meer inspanningen moeten doen om financieel gezond te blijven. “Ondernemen is investeren – in dienstverlening, infrastructuur, digitalisering – maar daarvoor heb je een financiële buffer nodig. We willen niet besparen op de kwaliteit van de zorg. Het is balanceren op een slappe koord.” Saskia Verelst pleit dan weer voor meer solidariteit in de sector. “Het is voor iedereen nog wat zoeken en dat zet de solidariteit soms onder druk. Er is niets mis met gezonde concurrentie, maar we moeten elkaar blijven ondersteunen. Bijvoorbeeld door kennis, tips en ervaringen te delen.”

AUTHENTIEK BLIJVEN

“We denken nog meer dan vroeger heel goed na over onze strategische keuzes”, zegt Saskia Verelst. “Ook de krapte op de arbeidsmarkt houdt ons wakker. Het blijft moeilijk om je te positioneren, want je weet niet wat de toekomst brengt. We zijn ondernemend, maar we willen ons niet vergalopperen. Goede communicatie is cruciaal vandaag, maar het moet authentiek blijven, we doen het niet voor de schone schijn.”

“Een regelluwe omgeving is goed voor het ondernemerschap en voor de cliënten”, zegt Stefan Hendriks. “We moeten verder op die weg. Ik blijf ervoor pleiten dat de overheid ons niet te veel regels en verplichtingen oplegt. Regeldrift is nergens goed voor. Uiteindelijk zijn het de cliënten die bepalen hoe relevant we zijn. Dat is de kern van het verhaal.”

RECHTSTREEKS TOEGANKELIJKE HULP EN HULPMIDDELEN VOOR MEER AUTONOMIE

Laagdrempelige hulp

Het persoonsvolgend budget en het persoonlijke-assistentiebudget voor minderjarigen zijn belangrijke vormen van ondersteuning voor personen met een handicap. Maar het zijn lang niet de enige mogelijkheden. Zo groeit het aanbod rechtstreeks toegankelijke hulp (RTH). En ook de tegemoetkomingen voor hulpmiddelen en aanpassingen maken voor veel mensen een wereld van verschil.

Met alle (terechte) aandacht voor het persoonsvolgend budget zouden we haast vergeten dat er zoveel meer hulp en ondersteuning bestaat voor mensen met een handicap. Heb je een relatief beperkte zorgnood, heb je maar af en toe ondersteuning nodig of ben je in afwachting van een persoonsvolgend budget? Dan krijg je misschien een zorgbudget (of basisondersteuningsbudget) via een zorgkas of je ziekenfonds. Het zorgbudget is een maandelijks bedrag van 300 euro dat je vrij kan besteden. Het maakt deel uit van de Vlaamse Sociale Bescherming. Steeds uitgebreider wordt ook het aanbod rechtstreeks toegankelijke hulp. In 2021 maakten 28.360 mensen daarvan gebruik. Het gaat om beperkte, laagdrempelige hulp in de vorm van begeleiding, dagopvang of verblijf voor wie af en toe hulp nodig heeft.

Bijzonder is dat je voor rechtstreeks toegankelijke hulp geen aanvraag hoeft in te dienen bij het VAPH of bij de intersectorale toegangspoort. Je kan rechtstreeks contact opnemen met een RTH-aanbieder. Die kijkt of je in aanmerking komt en of hij je de gewenste ondersteuning kan bieden. Vorig jaar waren er in Vlaanderen en Brussel 220 RTH-aanbieders. Zowel kinderen en jongeren als volwassenen kunnen er gebruik van maken.

Vlaanderen wil het aanbod rechtstreeks toegankelijke hulp nog verder uitbreiden om nog meer mensen te kunnen ondersteunen. Het maakt daarvoor 19,5 miljoen euro extra vrij. Die middelen gaan naar

initiatieven die dit soort hulp flexibeler en nog meer vraaggestuurd en op maat maken. Met nog meer regie voor personen met een handicap. Veel aandacht gaat ook naar de lokale inbedding en samenwerking met partners uit onderwijs, tewerkstelling, cultuur en andere domeinen.

ONDERSTEUNING OP MAAT

Die samenwerking met andere domeinen bestaat vandaag al. De globale individuele ondersteuning (GIO) is een mooi voorbeeld. Deze laagdrempelige hulp bevordert inclusie in de kinderopvang of op school, zodat kinderen met en zonder zorgbehoeften samen spelen, leren en vriendschappen sluiten. Deze vorm van ondersteuning ontwikkelde het VAPH in samenwerking met Opgroeien en het departement Onderwijs.

Ook voor ouders van een kindje met een ongewone start is er een aanbod op maat in de rechtstreeks toegankelijke hulp. Roxane De Coninck en haar man deden er een beroep op na de geboorte van hun zoon Lode. "Het was een erg zware periode", blikt Roxane terug.

"De periode na de geboorte van ons zontje was zwaar. Gelukkig konden we beroep doen op rechtstreeks toegankelijke hulp."

ROXANE DE CONINCK

"Lode was ons eerste kindje en was een huilbaby. We konden de oorzaak maar niet vinden. In dezelfde periode kreeg mijn schoonzus te horen dat ze kanker had. Bovendien hadden mijn grootouders zorg nodig. Ik kwam 's nachts nauwelijks aan twee of drie uur slaap toe en na drie uitputtende maanden verzeilde ik in een depressie."

"Men zegt wel eens 'It takes a village to raise a child', maar ik voelde me als mama erg op mezelf aangewezen. In het OLV Ziekenhuis in Asse, wees een psychologe van de dienst Gynaecologie me op het bestaan van Kookos - Kortdurende Ondersteuning aan Ouders van een Kind met een Ongewone Start. Dat is een aanbod rechtstreeks toegankelijke hulp. Ik had er vooraf nog nooit van gehoord, maar Kookos heeft me enorm geholpen om in die moeilijke situatie toch een goede band met mijn baby op te bouwen. De begeleidster liet me op verhaal komen, gaf me zelfvertrouwen en moedigde me aan. Ik had het gevoel te falen als mama, maar Kookos overtuigde me van het tegendeel."

"Na vier maanden hield het huilen op. We hebben nooit de oorzaak achterhaald. Was het een allergie? Iets medisch? Of was het louter psychologisch? Het was in elk geval zeer reëel en ik had de hulp van Kookos meer dan nodig," zegt Roxane. "Vandaag zijn we drie jaar verder. Het heeft even geduurd voor ik me er klaar voor voelde, maar ik ben hoogzwanger van een tweede kindje. Ik ben wat zenuwachtig, maar ook wel vol vertrouwen."

HULPMIDDELEN EN AANPASSINGEN

Rechtstreeks toegankelijke hulp kan wel degelijk het verschil maken. Hetzelfde geldt voor hulpmiddelen en aanpassingen. Met het juiste hulpmiddel of een slimme aanpassing aan je woning of wagen, sta je als persoon met een handicap vaak sterker in het leven. Je ervaart meer zelfstandigheid, meer keuzevrijheid of een grotere mobiliteit.

Zo ook voor de 42-jarige Marijn Depraetere uit Hooglede. Hij woont samen met Inge en is vader van Sander en Ruben. Marijn heeft sinds hij twaalf was een rolstoel nodig. "Elf jaar geleden hebben we onze woning grondig aangepast: hellingen aangelegd, een plafondlift geïnstalleerd, automatische schuifdeuren, een aangepaste voordeur, aangepaste toiletten, noem maar op. We hebben telkens verschillende offertes gevraagd. Dat scheelt in de prijs. Maar zonder de VAPH-steun hadden we de verbouwing niet kunnen realiseren."

"Zoals de woning nu is aangepast, heb ik maar een minimum aan ondersteuning nodig. Dankzij mijn hulpmiddelen, zoals mijn hulphond en mijn elektrische rolstoel, kan ik me vrij verplaatsen. Ik kan in en uit bed wanneer ik dat wil. Ik kan zelfstandig leven: mijn vaderrol opnemen in het gezin, mijn ambities najagen, van mijn hobby's genieten. Dat is méér dan zelfstandig leven, toch?", zegt Marijn.

Het aanbod hulpmiddelen is bijzonder groot en groeit nog elke dag. Een handig overzicht van alle hulpmiddelen en aanpassingen vind je in de hulpmiddelendatabank. Je krijgt er per thema info over bestaande hulpmiddelen, prijzen en leveranciers.

Voor veel hulpmiddelen en aanpassingen kan je een tegemoetkoming van het VAPH krijgen. Een overzicht vind je in de refertelijst. Is het je eerste aanvraag? Dan moet je het advies inwinnen van een multidisciplinair team (MDT). Je vindt een lijst van multidisciplinaire teams op de website van het VAPH. Het team zoekt samen met jou naar het meest geschikte hulpmiddel. Het werkt daarvoor indien nodig samen met het Kenniscentrum Hulpmiddelen van het VAPH en met door het VAPH gemachtigde experten. Zo ben je zeker dat de oplossing helemaal op jouw maat is.

"Kookos heeft me enorm geholpen om in die moeilijke situatie toch een goede band met mijn baby op te bouwen."

ROXANE DE CONINCK

Zoek je een specifiek hulpmiddel, maar vind je het niet? Heb je ooit ergens een hulpmiddel gezien en wil je weten waar je het kan kopen? Stel jouw vraag aan het Kenniscentrum Hulpmiddelen via het vragenformulier op de website (www.vaph.be/vragenformulier) of via 02 249 34 44.

DE WEG NAAR KEUZEVRIJHEID

Lang geleden kwam ik via een vakantiejob voor het eerst in contact met de sector personen met een handicap. Vijf zomers werkte ik als ADL-assistent (assistentie bij algemene, dagelijkse levensverrichtingen, red.) voor mensen die vrij zelfstandig konden wonen. Ze hadden vrijheid. Dat was belangrijk. Ook al hadden sommigen zware noden. Ondanks hun handicap leidden ze een gewoon leven. Alleen of met hun partner, kinderen en huisdieren.

Toen ik jaren later bij het VAPH begon, werd ik meteen transitie manager persoonsvolgende financiering (PVF). De Vlaamse Regering had net het decreet goedgekeurd. Ik dacht toen dikwijls terug aan mijn tijd als assistent. Met het nieuwe systeem konden we meer dan ooit vertrekken vanuit de rechten van personen met een handicap, zoals die in het VN-verdrag werden vastgelegd. Persoonsvolgende budgetten lieten ons toe te focussen op zelfregie en inclusie. Thuis, op het werk, op school, in de vrije tijd.

Met de invoering van het systeem kwam er vernieuwing op verschillende vlakken: kleinschalige initiatieven, ouder- en groenezorginitiatieven kregen een boost. De sector vond zichzelf heruit, zorgaanbieders gingen voor gezonde concurrentie. Nooit werd er zoveel gepraat over het zorgaanbod, de kwaliteit van zorg en de kostprijs ervan als toen.

Vanzelfsprekend was het niet. Over de globale principes is iedereen het eens. Maar de overgang van een aanbod- naar een vraaggestuurd systeem werd een zware onderhandeling. Hoe rijm je keuzevrijheid voor gebruikers met jobzekerheid bij zorgaanbieders? Hoe zet je een nieuw subsidiekader op als het oude 30 jaar oud is en vol uitzonderingen zit? Zowel voor het VAPH als de zorgaanbieders was die switch geen evidentie.

Ook voor veel personen met een handicap was de overgang trouwens moeilijk: niet iedereen wilde of kon een budget beheren. De doelgroep van personen met een handicap is divers: er zijn mensen die staan op hun autonomie, maar ook mensen die tevreden zijn met hun zorg en voor wie alles bij het oude mag blijven, zonder rompslomp. Nog steeds besteedt meer dan 70 procent van de budgethouders het budget enkel in voucher, waarbij zorgaanbieders rechtstreeks factureren aan het VAPH. We zien pas een verschuiving naar andere bestedingsvormen bij nieuwe instromers.

Het nieuwe systeem veroorzaakte heel wat onrust. Zeker toen we de budgetten moesten corrigeren om verschillen weg te werken die het gevolg waren van historische ongelijkheden in de subsidiëring van voorzieningen.

Als we eerst meer gelijkheid hadden kunnen brengen in de financiering van voorzieningen en pas daarna de budgetten hadden toegekend aan de personen met een handicap, hadden we die onrust kunnen vermijden. Ik vind het jammer dat de persoonsvolgende financiering altijd wordt geassocieerd met die correctiefase. De correctie was een noodzakelijke stap die in de sector steeds werd uitgesteld, en die eigenlijk losstond van PVF.

En misschien was het ook beter geweest als mensen zelf hadden kunnen kiezen tussen het oude of nieuwe systeem. Want veel personen met een handicap zijn tevreden met hun zorg bij een zorgaanbieder. En vergeet ook niet de zeer intensieve, gespecialiseerde zorg waarbij het wenselijk is dat mensen 24/7 in een collectieve setting verblijven. Misschien is het vloeken in de kerk, maar achteraf bekeken was dat pas echte keuzevrijheid geweest.

James Van Casteren
administrateur-generaal VAPH

PERSOONSVOLGENDE FINANCIERING

BIJ EEN BEPERKTE VRAAG

Voor wie af en toe hulp nodig heeft is er rechtstreeks toegankelijke hulp en het zorgbudget.

Bijna 80% van wie wacht op een persoonsvolgend budget (PVB), doet al een beroep op zo'n vorm van hulp.

Rechtstreeks toegankelijke hulp (RTH)

Laagdrempelige ondersteuning in de vorm van begeleiding, dagopvang of verblijf. Voor mensen die (nog) geen PVB hebben.

In 2017 kregen 11.909 meerderjarigen RTH-ondersteuning.

In 2021 steeg dat aantal tot **14.867**.

Een stijging van 25%.

14.867

25%

RTH

MEERDERJARIGEN

Zorgbudget voor mensen met een handicap

Dit budget wordt aangeboden vanuit de Vlaamse sociale bescherming (VSB).

Het toekennen van zorgbudgetten kwam er bij de start van de persoonsvolgende financiering in 2017. Eind 2021 hadden bijna 9.000 meerderjarigen een zorgbudget voor personen met een handicap.

BIJ GROTERE NOOD

Een persoonsvolgend budget (PVB) is er voor mensen met intensievere of complexere zorgvragen. Zo'n budget kan 6.900 tot 92.900 euro per jaar bedragen, afhankelijk van de zorgnood. Een PVB is er om zorg en ondersteuning te betalen.

Bij de overstap naar persoonsvolgende financiering in 2017 kregen 23.758 mensen een persoonsvolgend budget. Eind 2021 steeg dit aantal tot **27.266 personen**. Een stijging van 15%.

PERSOONSVOLGEND BUDGET

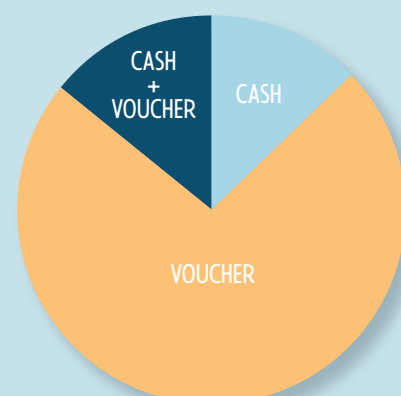
27.266
PERSONEN

15%

PERSOONSVOLGEND
BUDGET

- 13% zet zijn budget cash in en beheert zijn PVB zelf
- 73% in de vorm van vouchers
- 14% combineert cash en voucher

Helaas zijn er op dit moment onvoldoende middelen om iedereen een persoonsvolgend budget te kunnen toekennen. Eind 2021 wachtten 15.918 personen op (meer) ondersteuning, vooral in prioriteitengroep 2 (5.034 personen) en 3 (10.590 personen). 30% van de wachtenden heeft al een PVB, maar vraagt een hoger budget.

Het milieu is belangrijk.

Daarom wil Sterk zo duurzaam mogelijk zijn.

Sterk is een papieren magazine. Gedrukt op gerecycleerd papier, met plantaardige inkt. Om het Sterk-drukwerk nog duurzamer te maken, vragen we om je opnieuw te abonneren. Alleen wie zich opnieuw abonneert, blijft het papieren magazine ontvangen. Zo weten we zeker dat elke abonnee Sterk nog steeds graag leest.

Wil jij Sterk op papier blijven lezen? In het magazine van december lees je hoe je je gratis en eenvoudig opnieuw kunt abonneren, zodat je Sterk blijft ontvangen.